

DİL VE DİL DEĞİŞMESİ ÜZERİNE

Yard.Doç.Dr.Yavuz ERKOÇ (*)

"Dil Nedir" sorusuna cevap vermek oldukça güçtür. Dil teneffüs ettiğimiz hava kadar, bizim için doğal bir olaydır. Bu özelliğinden ötürü, dikkatimizi kendi üzerine pek çekmez. Basit olarak, dil bir ifade, bir açıklama organı olarak tarif edilebilir.. Tasarlamayı hüküm vermeyi, fikri olayları ve onların akışını mümkün kılar.¹

Modern Lengüistik, özellikle Roman ve kuzey Avrupa ülkelerinde İngiltere ve Amerika'da eri*tiği düzeye göre dili aşağıdaki biçimde özetler:

"Sprache ist ein System von klanggetragenen Zeichen, die sich gegenseitig bestimmen und begrenzen und mit deren Hilfe die Menschen sich verständigen,durch sie die vital und geistig aufeinander wirken können."²

Alman dil sahasında ise, Herder ve Humbolt tarafından başlatılan dil görüşü dili şöyle tanımlar:

"Die Sprache ist nicht nur ein fertiges System, ein Gebilde, ein Ergon, sondern sie ist vor allem energie ein Prozess,im persönlichen Bereich, sie ist eine Kraft, durch, die die einzelnen Menschen und ganzen Menschengemeinschaft ihr Leben gestalten und überhaupt erst ihre geistigen Welten aufbauen."³

Böylece dil insan zihninin sürekli bir faaliyeti olmaktadır ve kelimenin esas unsurunu düşüncenin taşıyıcısı yapmak çabası içindedir. Zihnin haricinde eser ollarakta yaşar, Humbolt'un dediği gibi, insan dünyayı ancak dil sayesinde zihni varlığına dönüştürebilir.

"Die Weelt ins Eigentum des Geistes umzuschaffen"⁴

Dil, böylece bir cemiyetin zihni düzenini sağlar. Bu düzen muhteva ve yaşanan şeyi kavrama şekline göre ses unsurlarının düzenlenmesiyle mümkün olur.

Toplum içinde insanların anlaşma için dil vasıtalarının her kullanımını söz olarak niteleyebiliriz. Bilinç muhtevasının dile dönüşmesine hizmet eden söz, çok farklı boyutlara sahip olabilir. Gel! Dikkat! ifadelerinde olduğu gibi, cümle bir tek kelimeden ibaret olabiliyor. Bunun yanında söz muhteva ve *ekle göre kendi içinde daha fazla sayıda kapalı ifadelerden oluşabilir.Söz içerisinedeki böyle ifadeleri cümle olarak tanımlarız. Daha başka bir deyimle cümle, sözün kendi başına en küçük bir mana birliğini ifade edebilen parçasıdır.

Cümlenin kesin bir tanımını yapmak kolay olmamıştır. "Was ist Sprache"? başlıklı eserinde John Ries⁵ 140 cümle tanımını tesbit etmiştir.

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi

Buna Equen Seidel⁶ tarafından 63 tanım daha ilave edilmiştir.

Hermann Paul'da da bir cümle tanımına rastlıyoruz:
"Der Satz ist der sprachliche Ausdruck, das Symbol dafür, daß sich die Verbindung mehrerer Vorstellungsgruppen in der Seele des Sprechenden vollzogen hat, und das Mittel dazu, die nämliche Verbindung der nämlichen Vorstellungen in der Seele des Hörenden erzeugen."⁷

Yukarıdaki cümleyi söz içerisinde kapalı bir ifade diye tanımladık. Cümlelerin bu özelliği sestonundan fark edilebilir. Söz içinde en önemli birliği yaratır. Kendi birliğinin tanımına kendi ses şekli hizmet eder. Bunun sonucu olarak, cümle ses tonu ve vurgulama vasıtasıyla bir ses kubbesi altında öğelenir ve toplanır. Bu görüşe bağlı cümle tanımını Hans Glinz'de görüyoruz:

"Einheit des stimmlichen Hinsetzens, das in einem Zuge und unter einem Atem hervorgebrachte sprachlichen Gebilde, die kleinste, "Hervorbringungseinheit, die kleinste Atemheit der Normal dahinfließenden Rede."⁸

Erben'de bir cümle tanımı tesbit ediyor:

"Satz die kleinste Potential selbsständige Ausserung in einer Sprache"⁹

Cümlelerin kendine özgü şekilbirliğini Porzig'in aşağıya çıkardığımız ifadesinde buluyoruz:

"Der Satz geht im Sprechen als nacheinander in der Zeit vor sich und wird doch als miteinander verstanden indem die Zeit gehoben scheint"¹⁰

Böylece dil, kulak yolu ile duyulabilen bir anlaşma vasıtası olarak sistematik işaret özelliğine sahiptir. Örneğin resimli bir işaretin aksine dil, zaman akışı içerisinde "Lückenlos" kusursuz bir şekilde var olur.¹¹ Seslerin ve kelimelerin zamana bağlı olarak sıralanmaları, bir cümlelerin sona ermesine ya da başka küçük bir söz birliğine kadar birbirleriyle birlikte olmak mecburiyetinde olurlar.. Beş dakika önce konuşulan bir ifade unutulabilir. Tüm dil cemiyetlerinde olduğu gibi, tek bir fert herhalde birkaç yıl önce konuşulan şeylerin birçoğunu bilmez. Bunu tekrar eden, daima yeni bir biçimde ifade eder. Böylece dil yüksek ölçüde kendisinden sık sık ifade edilenin daima başka şekilde söylendiği yeni bir faaliyettir. Dilin bu temel özelliğinden, her dilin sürekli olarak bir değişim içinde olduğu anlaşılabilir. Dil değişimi normal olarak dili konuşan tarafından fark edilmez. Çünkü dil, haldeki bir dil cemiyetinin "Synchronik" anlaşma sistemi olarak tanımlanır, ve böylece aslında değişmez görünmek zorunda kalır. Ancak fevkalade hatırlama kabiliyeti olanlar yahut ta geçmişin dil dökümanlarıyla uğraşanlar "diachronik" bakışla fark edebilmişlerdir. Bu alanlarda uğraşan kimseler, hayretle şu görüşe varmışlardır.

Başlangıçta yanlış konuşulmuş, ya da eskilerin dili modern çağ zihniyetiyle bozulmuştur¹² Mitolojik görüşe göre, diller, tanrısal kaynağa dayanan tek bir dilden doğmuştur. Bir ve bu gerçek dileden ayrılmalar, insanların günahları

yüzümeden bir ceza olarak meydana gelmiştir "Babilonische Sprachverwirrung", Babil dil karışıklığı, tanrısal dil tasavvuru romantik çağa kadar tesir etmiştir.. Aydınlanma çağından bu yana dil değişmesi ve dil çeşitleri, insanoğlunun sosyal tarihinin kendine has tezahürleri olarak kabul edildi. 19. yüzyılın 70 senesinden beri, dil değişmesine daha çok tesir eden unsurlar olarak, seyri sefere dakkat edilmektedir. Dil değişmesinin ayrıntılı sebepleri daha derinlere iner. Örneğin "Akzent"de "Intonation" da ve analitik yapıya olan eğilimlerde olduğu gibi, özellikler çok eski gelişme eğilimlerine bağlı olan, genelilikle dış olaylardır. Bunun gibi dilin iç dünyasında da değişmeler olur. Ses, ses grupları, kelime çekim şekilleri, kelime teşkilleri ve kelime hazinesinde de değişmeler olur.

Dili değiştiren içgüdüler kısmen insanda kısmen de dilin kendisinde bulunur.

Zamanımızda ise, dilin "lexikal" değişmelerinden çok cümle yapısındaki değişmelerden söz edilmektedir. Gramatikal sistemdeki değişme söz konusu edildiği zaman, araştırmamızın merkezinde "Syntax" cümle bilimi problemi yer alır. Çünkü dilin sentax yapısı, morfolojik yapısından daha elâstikidir.¹³ Kelimelerin fonksiyonu yapı "Potenz"i (Valenz) sabit değildir. Dile tesir eden kuvvetin baskısı altında bulunurlarsa, gevşerler ve değişirler. Bu görüşü Eggers aşağıdaki şekilde mütalaa ediyor:

"Aber der Wortschatz, so aufschlussreich er sein mag, ist Element der Sprache. Wörter kommen und vergehen mit den Sachen und Wortstellung, die sie bezeichnen und ein Wechsel im Vokabular bedeutet keine Strukturwandel der Sprache. Wenn dagegen die syntaktischen sich fühlbar ändert, dann kann man wirklich von einem syntaktischen Unwandlungsvorgangs vorhaden sind."¹⁴

Burada Eggers, kelimelerin belirttikleri meselelerle ve vokabulardaki bir değişimin, dilin bir yapı değişmesi olmayacağını, buna karşılık dilde Sentax bakımından düğümleme başkalaşırsa, cümle yapısının nevi hissedilir derecede değişirse, o zaman dilin yapısının gerçek bir değişiminin söz konusu olabileceğini ileri sürmektedir.

Alman diline kuvvetlice tesir eden, böyle değişme ve gelişmeler Alman dilinin bir özelliği haline gelmiştir. Sosyal hayattaki kuvvetli değişmeler dikkati çekmektedir. Bu problemi zamanımızda araştıran araştırmacılardan biri olan Hans Eggers, Alman dilini içine alan sahalarda "Hochdeutsch" konuşulup konuşulmadığı sorusunu ortaya atmaktadır. Buna Sentax'a has şekillerin kullanılışındaki değişmeyi sebep olarak göstermektedir:

"Heute nun bezeichnen wir unsere eigene Sprache gern als "Gegenwartsprache" und reden davon dass sie-etwa im Vergleich mit der

Sprache des klassischen, Zeitalters unserer Literatur anders geworden, gewandelt sei"¹⁵ Dil değişmelerinin çok çeşitli etaplarına tesirli olan faktörler daha çok kültürel, politik, dini ve iktisadi neviden devam edici ruhsal içgüdü kuvvetleri olmaktadır. İnsanın fikri ve ruhsal durumuna tesir eden bu gibi içgüdülerin bugünkü Alman dilinin gelişmesindeki rolünü Hugo Moser karakterize etmiştir. Bugünkü dilin gramer sistemine bilhassa müessir olan

içgüdülere diğer araştırmacılar da işaret eder Bugünün Alman gramer yapısındaki değişmeler için geçerli olan içgüdüler, herşeyden evvel Ekonomiye, yani az kelime ile ifade etmek eğilimi, açıklık ve sistemleşmedir. umumiyetle yazılan dilin ve konuşulan dilin yani "Ungangsprache"nin ve yazı dilinin birbirlerine olan yaklaşma eğilimi ehemmiyetle kaydedilir. Bugün bunlardan bazılarının az çok etkili oldukları inkar edilemez.. Bu maksatla Admoni başka bir içgüdüye değiniyor.

"Triebkraft, die sich als Entwicklungstendenz manifestiert, nämlich die Tendenz, die verschiedenartigsten Potenzen der Hynonyme noch ausgiebiger zugestalten, so dass ihrem Wesen nach sogar entgegengesetzte syntaktische Strukturen gleichzeitig der von allem modernen nationalen Sprachen stehenden Aufgabe, die verschiedenartigsten und der immer komplizierter werdenden Gehalte des heutigen Lebens zum Ausdruck zu bringen"¹⁶

Modern dilde, dile özgü ifadeyi güç bakımından, mana zenginliği bakımından değiştirmek monotonluğu önlemek eğilimi ve onu matlaştırmadan açıklık kazandırmak eğilimi çok kuvvetlidir. Böylece dilin cümle yapısındaki değişimi kendine özgü "Prozess" olmaktadır. Seneler önce Otto Behagel bu olayı aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir:

"Aber die Schriftsprache lebt doch nicht bloss vom Erborgten, von dem Sprachgut der mündlichen Rede, der eigene Vorzeit oder der fremden Völker. Sie lebt ihr eigenes Leben, hat Erscheinungen ausgebildet, die früher nicht gewesen sind und ausserhalb der Schriftsprache nirgends angetroffen werde"¹⁷

Syntax sistemi değişmez, elastikidir, gevşer fakat değişmez bunun Eggers aşağıdaki cümleleriyle teyid ediyor:

"Eine auf vollständige Beschreibung aller Syntaktischen Möglichkeit bedachte deutsche Grammatik konnte heute nicht viel anders aussehen als vor zweihundert Jahren, die gleichen Regeln damals wie heute!, aber der Sprachgebrauch hat sich verändert"¹⁸

Görüldüğü gibi syntax ve gramer kurallarında bir değişme olmamış, buna karşı dil kullanımında değişmeler olmaktadır.

Makale içindeki iktibas edilen metinlerin çevirisi

1. Dil, karşılıklı tayin edilen ve sınırlanan, yardımıyla insanların birbirlerini anladıkları, onunla birbirlerine hayati ve fikri olarak etki edebildikleri, seslerden oluşan bir işaretler sistemidir.²

2. Dil, sadece tamamlanmış bir sistem, bir yapı., bir "Ergon (eser)" değil, bilakis birey üstü tarihi sahada olduğu gibi, bireyde de bir "Energia" (faalviyet), bir Prozess'dir. Tek tek insanların ve insan toplulukalarının yaşamlarını şekillendirdikleri ve bihsassa zihni dünyalarını kurdukları bir güçtür.³

3. Cümle dil ifadesidir. Konuşanın zihnindeki birçok tasavvurların ya da tasavvur gruplarının bağlanmasının gerçekleşmesini sağlayan semboldür. İşitenin zihnindeki aynı tasavvurların aynı şekilde bağlanışını yaratan ibir vasıttır.⁷

4. Cümle bir çırpıda bir nefes altında meydana gelen dil teşekkülü en küçük yaratma birliği ve normal olarak cereyan eden sözün en küçük nefes birliğidir⁸

5. Cümle, bir diledaki başına buyruk en küçük ifade, en küçük potansiyeldir⁹.

6. Cümle konuşma sırasında zaman içerisinde yan yana cereyan eden zamanın kalkmış görünmesiyle de bir diğeriyle de birlik olarak anlaşılır¹⁰.

7. Fakat kelime hazinesi, ne kadar önemli olursa olsun, herşeyden evvel dilin çabucak değişmeye tabi olan geçici bir elementidir, kelimeler tanımladıkları eşyalarla ve tasavvurlarla gelirler ve giderler. Vokabulardaki bu değişme, dilin bir yapı değişimi anlamına gelmez. Eğer bunun karşısında, Sentax-a has düğümleme vasıtası başkalaşırsa, yani cümle yapısının nevi ve şekli hissedilebilir bir şekilde başkalaşırsa, o zaman gerçekten dilin bir yapı değişiminden söz edilebilir. Bugün Almancada açık olarak sentax bakımından bir değişme olayının belirtilerinin var olduğu kendisini hissettirmektedir.¹⁴

8. Bugün kendi öz dilimizi tercihen "Geganwartssprache" diye tanımlıyoruz ve onu aşağı yukarı klasik devrin diliyle mukayesesi halinde, edebiyatımızın değişmiş ve başkalaşmış olduğundan söz ederiz¹⁵

9. Kendisini, gelişme eğilimi olarak açıklayan "Triebkraft"a yani gramatik teşekkülün çeşitli "Potez"lerini değerlendiremek ve kendi mahiyetine göre aykırı olan, sentaksa özgü kuruluşları, aynı zamanda büyük öneme sahip olacak kadar, gramatik synonymileri şekillendirmek eğilimine değinmek isterim. Bu, bilhassa modern milli dilin çok çeşitli ve komple oluşan, bugünkü yaşamını dile getirmek ödevine uyar.¹⁶

10. Yazı dili sadece kendi sözlü ifadesinin, kendi öz geçmişinin ya da yabancı halkların dil mülkiyetinin mirasıyla yaşamaz.. Kendi öz hayatını yaşar. Önceleri mevcut olmayan ve yazı dili dışında hiçbir yerde rastlanmayan fenomenler gelişmiştir.¹⁷

11. Tüm sentaks imkanlarının tam tasvirini amaçlayan bir gramer bugün ikiyüz sene evvelkinden başka görünmeyebilir. O zamanki Sentaks kuralları bugünkü gibidir, fakat dil kullanışı değişmiştir.¹⁸

DIPNOTLAR

- 1 Moser, Hugo, Deutsche Sprachgeschichte, Tübingen 1965, s. 11
- 2 Glinz, Hans, Grammatik und Sprache, Sammel Band 1, Sprachwissenschaft
Düsseldorf 2. Aufl. 1966, s.185.
- 3 Glinz, Hans, Grammatik und Sprache, s. 185
- 4 Weisgerber, Leo, Das Tor zur Muttersprache, Düsseldorf s. 185.
- 5 Ries, John, Beiträge zur Grundlegung der Syntax Heft 3. Was ist ein Satz?
Prag 1931, s.208
- 6 Seidel, Equen, Geschichte und Kritik der wichtigsten Satzdefinitionen, Jena. 1935,
s.114
- 7 Paul, Hermann, Prinzipien der Sprachgeschichte, Darmstadt 1968, s.121
- 8 Glinz Hans, 2. Aufl. Bern und München 1961 (4. Aufl. 1965)
- 9 Erben, Johannes, Deutsche Grammatik ein Abriss München 1971
- 10 Porzig, Walter, Das Wunder der Sprache, 2. Auflage. Bern 1950, s.113. Bak,
Brinkmann, Hennig, Der deutsche Satz als sprachliche Gestalt in
X. Wort Sammelband 1, Düsseldorf 1969. 2. Aufl. S.2
- 11 Prof. Dr. H. Sperber, Prof. Dr. P. V. Polenz, Geschichte der deutschen Sprache. Dil
- 12 P. Hartman, Die deutsche Sprache im 20. Jahrhundert
- 13 Admoni, Viladimir, Die Entwicklungstendenzen des Deutschen
Satzbaus, München 1. Aufl. 1973, s.1
- 14 Eggers, Hans, Zur Syntax der deutschen Sprache der Gegenwart in:
Studium generale 1. 1962, s.49-58, s.51.
- 15 Eggers, Hans, Zur Syntax der deutschen Gegenwart S.49
- 16 Admoni, Viladimir, Die Entwicklungstendenzen des Deutschen Satzbaus,
München 1. Aufl. 1973, s.8
- 17 Eggerz Hans, Deutsche Sprache im 20. Jahrhundert, München 1973.
- 18 Behagel Otto, die deutsche Sprache, 11. Aufl. Halle 1954, s.38.